

MEĐUNARODNE KONVENCIJE I SPORAZUMI U EKOLOŠKOJ OBLASTI – U SVETLU SAVREMENE CIVILIZACIJE I MEĐUNARODNE TRGOVINE

*Milica Stanković**, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad
Petar Hafner, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu

Sažetak: Veliki broj autora u svojim radovima analizira problem zaštite životne sredine. Koncept održivog razvoja i intenzivne primene savremene tehnologije sa ciljem prevazilaženja ekoloških problema postaje imperativ savremene civilizacije. Teorijsko bavljenje ekološkim pitanjima nije dovoljno, već je neophodno sprovođenje odgovarajućih mera u praksi i širenje ekološke svesti. Moderna nauka i društvena praksa u svom fokusu imaju međuzavisnost ekonomije i ekologije. Glavni pravac društvenih promena je kretanje od ekonomske ka ekološkoj paradigmi, koja uključuje etičku odgovornost za sadašnje i buduće generacije. Postoji potreba uspostavljanja efikasnih programa za zaštitu životne sredine na nacionalnom i nadnacionalnom nivou. Aktivna međunarodna saradnja u oblasti ekologije je rezultirala formulisanjem niza dokumenata o zaštiti životne sredine. U radu se ukazuje na značaj zaštite životne sredine i neophodnost implementacije međunarodnih konvencija i sporazuma u ekološkoj oblasti, sa osvrtom na njihov uticaj na međunarodnu trgovinu.

Ključne reči: zaštita životne sredine, ekologija, međunarodna trgovina, međunarodne konvencije i sporazumi, ekonomska paradigma, ekološka paradigma, održivi razvoj, Svetska trgovinska organizacija.

INTERNATIONAL CONVENTIONS AND AGREEMENTS IN THE ECOLOGICAL AREA - IN LIGHT OF MODERN CIVILIZATION AND INTERNATIONAL TRADE

Abstract: A large number of authors examine the problem of environmental protection in their papers. The concept of sustainable development and intensive use of modern technology in order to overcome the environmental problems of modern civilization becomes an imperative. Theoretical engagement in ecological issues is not enough. It is necessary to implement ecological measures in practice and to spread environmental

* milica.stankovic.vps@gmail.com

awareness. Modern science and social practice have interdependence of economy and ecology in their focus. The main direction of social change is movement from economic to ecological paradigm that involves an ethical responsibility to the current and future generations. There is a need to establish effective programs to protect the environment at the national and supranational level. Active international cooperation in the field of ecology has resulted in the formulation of a number of documents on environmental protection. This paper illustrates the importance of environmental protection and the necessity of implementing international conventions and agreements in the environmental field, with focus on their impact on international trade.

Key words: *environmental protection, ecology, international trade, international conventions and agreements, economic paradigm, ecological paradigm, sustainable development, World Trade Organization (WTO).*

JEL classification: *F13, F18, Q53, Q56*

1. UVOD

Ekološki problemi su sve više u fokusu analize velikog broja studija, sa ciljem unapređenja teorijskog pristupa ovoj temi i pronalaznja praktičnih rešenja. Ubrzana industrijalizacija i intenzivna primena savremenih tehnologija je dovela u pitanje održivost životne sredine i prirodnih uslova u kojima ljudi žive. S tim u vezi, jedan od ključnih ciljeva modernog društva jeste podizanje ekološke svesti i pronalazjenje rešenja za racionalnije korišćenje prirodnih resursa i očuvanje zdrave životne sredine. Pri tome, akcenat treba staviti na međuzavisnost ekonomije i životne sredine, s obzirom na sve neracionalniji odnos čoveka prema prirodi. O značaju zaštite životne sredine na međunarodnom nivou svedoči niz konvencija i sporazuma u ekološkoj oblasti. Uprkos podacima koji ukazuju na širenje globalne ekološke svesti, i dalje je neophodna harmonizacija ekološke politike i efikasna primena instrumenata za rešavanje ekoloških problema. Cilj ovog rada je da se ukaže na razvoj i značaj međunarodnih konvencija i sporazuma u ekološkoj oblasti, sa posebnim osvrtom na njihov doprinos razvoju savremene civilizacije i uticaj na međunarodnu trgovinu.

U prvom delu rada se ukazuje na značaj zaštite životne sredine u skladu sa stalnom potrebom ljudi da, uprkos prilagođavanja prirode svojim potrebama, sačuvaju prirodne resurse od prekomernog zagađenja. Drugi deo prikazuje razvoj međunarodnih konvencija i sporazuma u ekološkoj oblasti od njihovog nastanka do danas i ukazuje na njihov veliki značaj za obezbeđenje zdrave i kvalitetne životne sredine. Kroz tabelarni prikaz i hronološku analizu konvencija i sporazuma u svakom od segmenata zaštite životne sredine, stiče se bolji uvid u neophodnost implementacije ovih instrumenata na globalnom

nivou. Treći deo rada je posvećen odnosu između međunarodne trgovine i međunarodnih konvencija i sporazuma u ekološkoj oblasti, imajući u vidu da one mogu predstavljati kako podsticaj, tako i pretnju razvoju spoljnotrgovinskih odnosa između zemalja. Na osnovu sveobuhvatne analize, dolazi se do relevantnih zaključaka.

2. ZNAČAJ ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Jedan od najznačajnijih problema u savremenom svetu svakako jeste problem zaštite životne sredine i njeno unapređenje primenom odgovarajućih mehanizama i mera. Ubrzan naučotehnoški razvoj, primena savremene tehnologije i sve intenzivnija industrijalizacija, čime ljudi stalno nastoje da prirodu prilagode svojim potrebama, dovode do visokog nivoa zagađenosti prirodnih resursa, što utiče na prirodne uslove u kojima ljudi žive. Dakle, ovakvi negativni efekti mogu dovesti u pitanje i sam opstanak čoveka. Teorijsko bavljenje ekološkim pitanjima nije dovoljno, već je neophodno da se odgovarajuće mere sprovedu u praksi. Zapravo, može se reći da je ugrožavanje životne sredine dijagnostikovana bolest savremenog društva. Stoga, jedan od ključnih ciljeva savremenog društva upravo jeste jačanje ekološke svesti na globalnom nivou. Takođe, neophodno je pronaći adekvatna rešenja za racionalnije korišćenje prirodnih resursa, što bi doprinelo očuvanju zdrave i kvalitetne životne sredine. Pedesetih godina 20-og veka, pojam „ekološki“ se vrlo retko pominje, s obzirom da se ekološka pitanja nisu često razmatrala. Tek 1970-ih se javlja veća zabrinutost za životnu sredinu, usled nepreduzimanja odgovarajućih mera za rešavanje ekoloških problema. Iz tog razloga, međunarodna ekološka pitanja postaju mnogo relevantnija, kako u teoriji tako i u praksi (Stanković, & Glušac, 2012).

Moderna nauka i društvena praksa u svom fokusu imaju međuzavisnost ekonomije i životne sredine. Imajući u vidu sve neracionalniji odnos čoveka prema prirodi, neophodno je ukazati na odnos između ekološkog i ekonomskog fenomena. Nova ekonomija ceni ekološke komponente, principe i standarde koji se primenjuju u ekonomiji. Ljudska civilizacija je potrošački orijentisana i agresivna prema prirodi, zbog čega se suočava sa ekološkim izazovima sa kojima se u prošlosti nije suočavala. Na ovaj način, sami ljudi stavljaju pod znak pitanja opstanak čitavog čovečanstva. Radikalne društvene promene podrazumevaju promenu modela privrednog razvoja ka uspostavljanju održive ekonomije. Stoga, glavni pravac društvenih promena jeste pomeranje od ekonomske paradigme, koja podrazumeva pružanje bogatstva po svaku cenu, ka ekološkoj paradigmi koja uključuje etičku odgovornost za sadašnje i buduće generacije. Nova ekonomska paradigma bi se mogla okarakterisati kao specifična paradigma „održive ekonomije“. Na Konferenciji Ujedinjenih nacija o životnoj sredini se ukazalo na ozbiljnost i hitnost rešavanja globalnih

ekoloških problema kao što su: emisija zagađujućih materija u atmosferu (gasovi, tečnosti, prašina), zagađenje vode (mora, okeani, reke, jezera), akumulacija toksičnih i netoksičnih otpada, degradacija izvora energije (sirova nafta, ugalj, gas, hidropotencijal), pojava buke, pojava zračenja (jonizujuća, nuklearna), oštećenja ozonskog omotača, uništavanje biološke raznovrsnosti živih bića, iscrpljenost mineralnih resursa, izazivanje ekoloških katastrofa usled vojnog ili mirnodopskog korišćenja nuklearne energije itd. (Hafner, 2009).

S obzirom na sve veći poremećaj prirodne biološke ravnoteže, javlja se potreba odgovornog pristupa zaštiti životne sredine kako bi se očuvali prirodni resursi. Zaštita životne sredine postaje tema koja je od krucijalnog značaja na međunarodnom nivou, o čemu svedoči niz dokumenata na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou. Reč je o konvencijama i sporazumima koji predstavljaju efikasan mehanizam zaštite i unapređenja životne sredine. Do 1960-ih godina nisu postojali unapred isplanirani programi zaštite životne sredine, niti je bila razvijena svest ljudi o značaju zaštite životne sredine. Na promenu stava i podizanje svesti o zaštiti životne sredine je uticalo prepoznavanje životne sredine kao faktora koji utiče na veliki broj ljudskih aktivnosti. Ovo je ukazalo na potrebu uspostavljanja preventivnih sistema i programa za zaštitu životne sredine. Zapravo, svaki pojedinac može i mora aktivno učestvovati u realizaciji politike zaštite životne sredine na nacionalnom i nadnacionalnom nivou, prvenstveno kroz izražavanje svog mišljenja o ekološkim pitanjima i rešavanju ekoloških problema. Upravo je intenzivna međunarodna saradnja u oblasti životne sredine doprinela formulisanoj nizi dokumenata o zaštiti životne sredine (Komnenić, 2012).

3. RAZVOJ MEĐUNARODNIH KONVENCIJA I SPORAZUMA U EKOLOŠKOJ OBLASTI

Tokom poslednjih nekoliko decenija, međunarodne institucije sve više ističu regionalne i globalne ekološke probleme. Ekološki problemi su međunarodnog karaktera, zbog prekograničnog zagađenja ili globalnih promena, kao što su klimatske promene ili kisele kiše. Međunarodni sporazumi o zaštiti životne sredine su sve važniji u globalizovanoj ekonomiji. Međutim, u oblastima planetarnih pojava, kao što su globalno zagrevanje, oštećenje ozonskog omotača i biodiverziteta, teško je postići sporazume koji su kako efikasni, tako i široko prihvaćeni (Carraro, & Siniscalco, 1998). Procenjuje se da postoji preko 700 multilateralnih sporazuma i više od 1000 bilateralnih sporazuma o životnoj sredini (Mitchell, 2003). U poslednjih nekoliko decenija se javlja trend porasta broja međunarodnih sporazuma o životnoj sredini, posebno u Evropi. Ovi sporazumi teže da zaštite i unaprede životnu sredinu kroz saradnju i poštovanje institucionalnih pravila i normi (Matisoff, 2010). Multilateralni sporazumi o životnoj sredini (Multilateral Environmental Agreements – MEAs) igraju

ključnu ulogu u ukupnom zakonodavnom okviru i zajedno sa međunarodnim konvencijama o životnoj sredini predstavljaju najznačajnije globalne napore za rešavanje određenih ekoloških problema (UNEP, MEA Implementation Support).

Konferencija UN o životnoj sredini i razvoju (UNCED), koja je održana u Rio de Ženeiru u junu 1992. godine, potvrdila je centralno mesto globalne ekološke zabrinutosti za pitanja kao što su globalno zagrevanje i gubitak biološke raznovrsnosti. U periodu od 20 godina, između Stokholmske konferencije o čovekovoj životnoj sredini iz 1972. godine i Konferencije UN o životnoj sredini i razvoju iz 1992. godine, nije došlo samo do velikog jačanja svesti o pretnji životnoj sredini od ljudskih aktivnosti, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou, već je došlo i do velikog porasta broja međunarodnih pravnih instrumenata koji regulišu pitanja zaštite životne sredine. Zapravo, pre Stokholmske konferencije iz 1972. godine većina ekoloških konvencija se odnosila na očuvanje divljih životinja i biljaka. Od istorijskog značaja jesu konvencije o zaštiti ptica (npr. Konvencija o zaštiti ptica značajnih za poljoprivredu iz 1902. godine). U tom periodu konvencije značajnije na dugi rok jesu konvencije o očuvanju prirode. Na primer, Vašingtonska konvencija za regulisanje lova na kitove iz 1946. godine je posebno važna. Nadalje, jedna od pionirskih konvencija bila je Afrička konvencija o očuvanju prirode i prirodnih bogatstava iz 1968. godine koja, uprkos svom sveobuhvatnom i inovativnom pristupu očuvanju prirode, nije uspostavila administrativnu strukturu za nadgledanje i proveru sprovođenja konvencije. Takođe, značajna je i Ramsarska konvencija o močvarnim područjima kao staništima ptica od međunarodnog značaja iz 1971. godine, koja uspostavlja mrežu zaštićenih močvarnih područja na teritorijama država potpisnica. U ovom periodu se donose i prve globalne konvencije o zagađenju naftom. Međunarodna konvencija za prevenciju zagađenja mora naftom (OILPOL) iz 1954. godine je razvila novu podlogu kroz razvoj regulatornog okvira za prevoz nafte morem. Od 1972. do 1992. godine je došlo do zapanjujućeg rasta u broju i raznovrsnosti međunarodnih pravnih instrumenata o zaštiti životne sredine. U tom periodu je osnovan Program UN za životnu sredinu (UNEP). Da bi se obezbedio pregled velikog broja konvencija o životnoj sredini razvijenih tokom ovog perioda, one su podeljene u više grupa: konvencije za očuvanje prirode, konvencije za zaštitu morske sredine, konvencije za regulisanje prekograničnih uticaja na životnu sredinu (Encyclopedia of Occupational Health and Safety, International Environmental Conventions).

Očuvanje prirode i prirodnih resursa

Na globalnom nivou posebno su važne sledeće konvencije: UNESCO Konvencija u vezi sa zaštitom svetske kulturne i prirodne baštine iz 1972.

godine, Vašingtonska konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES) iz 1973. godine i Bona konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja iz 1979. godine. Na regionalnom nivou od posebnog značaja jesu sledeće konvencije: Nordijska konvencija o zaštiti životne sredine iz 1974. godine, Konvencija o zaštiti prirode u Južnom Pacifiku (Alpska konvencija) iz 1976. godine, Bernska konvencija o očuvanju evropskih divljih životinja i prirodnih staništa iz 1979. godine.

Zaštita životne sredine mora

Treća UN konferencija o morskom pravu (UNCLOS III) je počela 1973. godine. Devet godina kasnije su pregovori kulminirali donošenjem Montego Bej konvencije o morskom pravu (LOSC) 1982. godine. Ova konvencija je predstavljala opšti okvir za regulisanje pitanja zaštite životne sredine, uključujući morska plovila, kopnene izvore zagađenja i dumping. Međunarodna pomorska organizacija (IMO) je bila odgovorna za razvoj dve ključne globalne konvencije: Londonsku konvenciju o sprečavanju zagađivanja mora odlaganjem otpada i drugog materijala iz 1972. godine i Međunarodnu konvenciju o sprečavanju zagađenja sa brodova iz 1973. godine. Važno je pomenuti i Međunarodnu konvenciju o zagađenju naftom, o pripravnosti, odgovoru i saradnji iz 1990. godine, čime je uspostavljen globalni pravni okvir za saradnju i pomoć kao odgovor na izlivanje nafte. Na regionalnom nivou, UNEP regionalni morski program pruža široku, mada ne i sveobuhvatnu mrežu konvencija koje pokrivaju: Mediteran (Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od zagađenja, Barselona, 1976), Zaliv (Kuvajtska regionalna konvencija za saradnju na zaštiti morske životne sredine od zagađivanja, Kuvajt, 1978), Zapadna Afrika (Konvencija za saradnju u zaštiti i razvoju životne sredine mora i priobalnih područja Zapadnog i Centralnog afričkog regiona, Abidžan 1981), Jugoistočni Pacifik (Konvencija o zaštiti morske sredine i priobalnih područjima Jugoistočnog Pacifika, Lima, 1981), Crveno more (Regionalna konvencija za zaštitu životne sredine Crvenog mora i Adenskog zaliva, Džedi, 1982), Karibi (Konvencija o zaštiti i razvoju morske životne sredine šireg regiona Kariba, Kartagena de Indias, 1983), Istočna Afrika (Konvencija za zaštitu, upravljanje i razvoj morskog i priobalnog područja Istočnog afričkog regiona, Najrobi, 1985), Južni Pacifik (Konvencija o zaštiti prirodnih resursa i životne sredine regiona Južnog Pacifika, Numea, 1986). Ove konvencije su dopunjene protokolima koji pokrivaju širok spektar pitanja uključujući: regulisanje kopnenih izvora zagađenja, okeanski dumping, zagađenje sa ofšor naftnih platformi, posebno zaštićena područja i zaštita divljači.

Prekogranični uticaji

Princip 21. Stokholmske deklaracije ukazuje da države imaju odgovornost da osiguraju da aktivnosti u okviru njihove nadležnosti i kontrole ne prouzrokuju

štetu životnoj sredini drugih država ili područja izvan nacionalne jurisdikcije. Međunarodne konvencije su razvijene da bi se bavile pitanjima kao što su: dalekosežno prekogranično zagađenje vazduha, zaštita ozonskog omotača, obaveštavanje i saradnja kao odgovor na nuklearne nesreće, prekogranično kretanje opasnog otpada i globalne klimatske promene.

Pored dve konvencije zaključene u Rijju, Okvirne konvencije o klimatskim promenama i Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, nove ekološke konvencije koje su potpisane 1992. godine su bile konvencije koje regulišu korišćenje međunarodnih vodotokova i prekogranične efekte industrijskih nesreća. Na regionalnom nivou, 1992. godine je potpisana Helsinška konvencija o zaštiti i korišćenju oblasti Baltičkog mora i Konvencija iz Bukurešta o zaštiti Crnog mora od zagađenja. Okvirna konvencija UN o klimatskim promenama (UNFCCC) je potpisana u Rio de Žaneiru u junu 1992. godine od strane 155 država i napravljena je po uzoru na Bečku konvenciju iz 1985. godine. Ona pruža okvir unutar koga će detaljnije obaveze biti dogovorene putem protokola. Osnovni ciljevi konvencije jesu postizanje stabilizacije sadržaja gasova staklene bašte u atmosferi na nivou koji će sprečiti opasne antropogene uticaje na klimatski sistem, zatim obezbeđenje dovoljno dugog vremenskog okvira kako bi se ekosistemima omogućilo da se prirodno adaptiraju na klimatske promene. Time bi se osigurao kontinuitet u proizvodnji hrane i omogućio nastavak održivog ekonomskog razvoja. Ciljevi Konvencije o biološkoj raznovrsnosti (UNCED), koja je usvojena 1992. godine u Rio de Žaneiru, jesu očuvanje biološke raznovrsnosti, održivo korišćenje njenih komponenti i fer i ravnomerna podela koristi koje proizilaze iz korišćenja genetskih resursa. Helsinška konvencija o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera iz 1992. godine nastoji da uspostavi kooperativne okvire za zajedničko praćenje i procenu, zajedničko istraživanje i razvoj i razmenu informacija između priobalnih država. Konvencija o prekograničnim efektima industrijskih nesreća je potpisana u Helsinkiju u martu 1992. godine. i obuhvata prevenciju, pripremljenost za i odgovor na industrijske udese koji mogu da imaju prekogranični efekat (Encyclopedia of Occupational Health and Safety, International Environmental Conventions).

Tokom poslednje dve decenije je došlo do velike promene u stavu svetske zajednice za očuvanje i upravljanje zaštitom životne sredine. Deo te promene je značajan porast u broju i obimu međunarodnih instrumenata za rešavanje ekoloških problema. Degradacija životne sredine, prvenstveno u smislu zagađenja vazduha, zemljišta i vode je uticala na potrošače da svoje odluke o kupovini usmere prema kompanijama koje vode računa o zaštiti životne sredine. S tim u vezi, kompanije će biti primorane da napreduju ka održivom poslovnom razvoju i efikasnom ekološkom menadžmentu. Kako bi se ostvario održivi razvoj, zaštita životne sredine treba da bude integralni deo razvojnog procesa i

ne sme se izolovati od njega (Mee, 2005). Značajno je pomenuti da se ekološka svest sve brže širi, ali je neophodna harmonizacija ekološke politike na globalnom nivou i efikasna implementacija odgovarajućih mera i mehanizama za rešavanje ekoloških problema (Stanković, 2012). S obzirom na veliki broj međunarodnih konvencija i sporazuma kojima se reguliše oblast zaštite životne sredine, treba insistirati na njihovoj efikasnoj i intenzivnoj implementaciji. Radi boljeg uvida u sveobuhvatnost konvencija i sporazuma u oblasti životne sredine, daćemo tabelarni pregled najvažnijih konvencija i sporazuma u ovoj oblasti.

Tabela 1

Pregled najznačajnijih međunarodnih konvencija i sporazuma u oblasti životne sredine

Naziv/Datum	Cilj
Konvencija o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama (Stokholmska konvencija) Stokholm, 22. 5. 2001.	Očuvanje ljudskog zdravlja i životne sredine od dugotrajnih organskih zagađujućih supstanci.
Konvencija o zaštiti Rajne (Konvencija Nova Rajna) Bern, 12. 4. 1999.	Održivi razvoj ekosistema Rajne na osnovu sveobuhvatnog pristupa, uzimajući u razmatranje prirodno bogatstvo reke i njene obale.
Konvencija o postupku prethodnog informisanja davanja saglasnosti za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini (UNEP/FAO) (PIC Roterdamska konvencija) 10. 9. 1998.	Promovisanje zajedničke odgovornosti i kooperativnih napora među stranama u međunarodnoj trgovini određenim opasnim hemikalijama u cilju zaštite zdravlja ljudi i životne sredine od potencijalne štete i da doprinese njegovoj ekološki ispravnoj upotrebi.
Konvencija o pristupu informacijama o životnoj sredini, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravdi (Arhuska konvencija) Arhus, 25. 6. 1998.	Doprinos zaštiti prava svakog lica sadašnjih i budućih generacija da žive u životnoj sredini adekvatnoj svom zdravlju i blagostanju, svaka strana će garantovati pravo pristupa informacijama, učešće javnosti u donošenju odluka i pristup pravdi po pitanjima životne sredine, u skladu sa odredbama ove konvencije.
Sporazum o očuvanju afričko-azijskih migratornih vodenih ptica (AEWA-CMS) Hag, 15. 6. 1995.	Preduzimanje neophodnih mera u cilju očuvanja migratornih vrsta, obraćajući posebnu pažnju na migratorne vrste čiji je status očuvanja nepovoljan.
Konvencija o borbi protiv dezertifikacije u zemljama sa teškom sušom i/ili	Borba protiv dezertifikacije i ublažavanje posledica suše u zemljama sa teškom sušom i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi, kroz efikasnu

dezertifikacijom, posebno u Africi (UNCCD) Pariz, 17. 6. 1994.	akciju na svim nivoima, uz podršku aranžmana međunarodne saradnje i partnerstva, u okviru integrisanog pristupa koji je u skladu sa Agendom 21, sa ciljem da doprinese postizanju održivog razvoja u pogođenim oblastima.
Konvencija o saradnji za zaštitu i održivo korišćenje reke Dunav (Konvencija o zaštiti reke Dunav) (DRPC) Sofija, 29. 6. 1994.	Održavanje i poboljšanje trenutnog okruženja i kvaliteta vode Dunava i voda u njegovom slivu i sprečavanje i smanjenje koliko je to moguće negativnih uticaja i promena koje se dešavaju ili će verovatno biti prouzrokovane.
Međunarodni sporazum Tropsko drvo (ITTA) Ženeva, 26. 1. 1994.	Promovisanje i primena uporedivih i odgovarajućih smernica i kriterijuma za upravljanje, očuvanje i održivi razvoj svih vrsta drveta za proizvodnju šuma.
Konvencija o zaštiti morske sredine u Severoistočnom Atlantiku (OSPAR konvencija) Pariz, 22. 9. 1992.	Sprečavanje i eliminacija zagađenja i zaštita pomorske oblasti od negativnih efekata ljudske aktivnosti, kako bi se zaštitilo zdravlje ljudi i očuvao morski ekosistem i kada je moguće obnoviti morska područja koja su bila pod negativnim uticajem.
Okvirna konvencija o klimatskim promenama (UNFCCC) Njujork, 9. 5. 1992.	Stabilizacija koncentracije gasova staklene bašte u atmosferi na nivou koji bi sprečio opasne antropogene uticaje na klimatski sistem. Takav nivo bi trebalo da bude postignut u roku koji je dovoljan da omogući ekosistemima da se prirodno adaptiraju na klimatske promene, kako bi se obezbedilo da se ne ugrozi proizvodnja hrane i da se omogući nastavak ekonomskog razvoja na održiv način.
Protokol uz Okvirnu konvenciju UN o klimatskim promenama (Kjoto protokol) Kjoto, 11. 12. 1997.	Obezbediti da ukupan antropogeni ugljen dioksid ekvivalent emisiji gasova staklene bašte ne prelazi određene iznose, sa ciljem smanjenja ukupne emisije tih gasova za najmanje 5% ispod nivoa iz 1990, u periodu od 2008–2012.
Konvencija o biološkom diverzitetu (CBD) Rio, 5. 6. 1992.	Sačuvati biološku raznovrsnost, održivo korišćenje njenih komponenti i fer i ravnomernu podelu koristi koje proizilaze iz korišćenja genetskih resursa, uzimajući u obzir sva prava nad tim resursima i tehnologijama i odgovarajuće finansiranje
Konvencija o zaštiti morske sredine u oblasti Baltičkog mora (Helsinška konvencija) Helsinki, 9. 4. 1992.	Sprečavanje i eliminisanje zagađenja u cilju promovisanja ekološke obnove Baltičkog mora i očuvanje njegove ekološke ravnoteže.
Konvencija o prekograničnim efektima industrijskih udese (UN/ ECE) (Konvencija o nesrećama) Helsinki, 17. 3. 1992.	Prevenција, spremnost za i odgovor na industrijske udese koji mogu izazvati prekogranične efekte, uključujući i efekte nesreća izazvanih prirodnim katastrofama.

Konvencija o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera (UN/ECE konvencija o vodama) Helsinki, 17. 3. 1992.	Zaštita i ekološko upravljanje prekograničnim površinskim i podzemnim vodama. Sprečavanje, kontrola i smanjenje zagađenja voda.
Konvencija o zaštiti Alpa (Alpska konvencija) Salzburg, 7. 11. 1991.	Očuvanje i zaštita Alpa primenom načela prevencije, plaćanja zagađivača („zagađivač plaća“) i saradnje.
Konvencija o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (UN ECE) (EIA Espoo konvencija) Espo, 25. 2. 1991.	Sprečavanje, smanjenje i kontrola značajnih negativnih prekograničnih uticaja predloženih aktivnosti na životnu sredinu.
Sporazum o saradnji za zaštitu obale i voda Severoistočnog Atlantika od zagađenja (Lisabonski sporazum) Lisabon, 17. 10. 1990.	Spremnost za suočavanje sa incidentima zagađenja mora, kao što su zagađenja izazvana ugljovodonikom ili drugim štetnim materijama.
Konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom raspolaganju (Bazelska konvencija) Bazel, 22. 3. 1989.	Upravljanje opasnim i drugim otpadima, uključujući njihovo prekogranično kretanje i odlaganje u skladu sa zaštitom ljudi i životne sredine, bez obzira na mesto odlaganja.
Konvencija između Savezne republike Nemačke i EEZ sa jedne strane i Austrije sa druge strane o saradnji u oblasti upravljanja vodnim resursima u slivu Dunava Regensburg, 1. 12. 1987.	Poboljšanje kvaliteta vode i smanjenje zagađenja u slivu reke Dunav.
Konvencija o zaštiti kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe (Savet Evrope) Strazbur, 18. 3. 1986.	Ograničavanje korišćenja životinja u eksperimentalne i druge naučne svrhe, sa ciljem zamene takve upotrebe gde god je to moguće, naročito putem traženja alternativnih mera i podsticanje upotrebe ovih alternativnih mera.
Konvencija o zaštiti ozonskog omotača (UNEP) (Bečka konvencija) Beč, 22. 3. 1985.	Zaštita zdravlja ljudi i životne sredine od negativnih efekata koji rezultiraju ili će verovatno rezultirati iz ljudskih aktivnosti koje modifikuju, ili će verovatno modifikovati ozonski omotač.
Sporazum o saradnji u suočavanju sa zagađenjem Severnog mora naftom i drugim štetnim materijama (Bon sporazum) Bon, 13. 9. 1983.	Primenjuje se kada prisustvo ili potencijalno prisustvo ulja ili drugih štetnih materija zagađuje ili preti da zagađi Severno more i predstavlja ozbiljnu ili neposrednu opasnost po obalu ili interese jedne ili više zemalja potpisnica sporazuma.

Konvencija o očuvanju morske faune i flore na Antarktiku Kanbera, 20. 5. 1980.	Zaštita životne sredine i zaštita integriteta ekosistema mora koja okružuju Antarktiku, obezbeđenje očuvanja morskih živih resursa Antarktika.
Konvencija o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha (CLRTAP) (UN-ECE) Ženeva, 13. 11. 1979.	Zaštita čoveka i njegovog okruženja od zagađenja vazduha i ograničavanje i koliko je to moguće postepeno smanjenje i sprečavanje zagađenja vazduha, uključujući dalekosežno prekogranično zagađenje vazduha.
Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Savet Evrope) Bern, 19. 9. 1979.	Zaštita divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa, posebno onih vrsta i staništa čije očuvanje zahteva saradnju više država i promocija takve saradnje.
Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (CMS) (UNEP) Bon, 23. 6. 1979.	Očuvanje migratornih vrsta i preduzimanje mera u tom cilju, obraćajući posebnu pažnju na migratorne vrste čiji je status konzervacije nepovoljan, i preduzimanje pojedinačnih ili odgovarajućih i potrebnih koraka u saradnji sa drugim potpisnicama kako bi se očuvale takve vrste i njihova staništa.
Konvencija za zaštitu Sredozemnog mora od zagađivanja (Barselona konvencija) (UNEP) Barselona, 16. 2. 1976.	Sprečavanje i borba protiv zagađenja na području Sredozemnog mora i zaštita i poboljšanje morske sredine u toj oblasti.

Napomena. Preuzeto od European Commission, Environment, International Issues.

4. MEĐUNARODNA TRGOVINA I MEĐUNARODNI SPORAZUMI O ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE

Ekološka politika treba da pruži podsticaj za inovacije i da promoviše ekonomsku efikasnost i produktivnost. U tom smislu, pravila trgovinskog menadžmenta ne treba da ograničavaju, već da promovišu sposobnost zemalja da razviju i primene mere zaštite životne sredine, kako na nacionalnom, tako i na nadnacionalnom nivou. Zapravo, ekološka ekonomija podrazumeva pozitivan odnos između slobodne trgovine, ekonomskog rasta i ekološke politike. Strategija slobodne trgovine može dovesti do *win-win* situacije u kojoj svi učesnici dobijaju. Zapravo, slobodna trgovina promoviše ekonomski rast i dovodi do blagostanja u zemljama izvoznicama i uvoznicama. Ekonomski rast omogućava državi da prikuplja poreze za ostvarenje različitih ciljeva, uključujući smanjenje zagađenja i zaštitu životne sredine. Slobodna trgovina omogućava potrošačima da odaberu „zelene“ proizvode i uspostavlja najbolju klimu za multilateralnu saradnju sa ciljem rešavanja ekoloških problema (Muradian, & Martinez-Alieri, 2001). Oblasti trgovine i zaštite životne sredine se međusobno prepliću. Iako liberalizacija može imati pozitivne i negativne

efekte na zaštitu životne sredine, neto efekti su ipak pozitivni. Trgovinu ne treba kriviti za negativne efekte na životnu sredinu, s obzirom da se takvi efekti najčešće javljaju usled neadekvatnog sprovođenja ekološke politike na nacionalnom nivou. Na primer, u „Agendi 2000 – Mišljenje o Slovačkoj“ ukazano je na probleme u oblasti zaštite životne sredine (zagađenje vazduha u industrijskim oblastima, nekontrolisano izlivanje otpadnih voda, neadekvatna postrojenja za otpad itd.). U ovom dokumentu su identifikovane slabosti u regulatornom sistemu, odnosno neadekvatna politika kontrole zagađenja životne sredine. Istaknuta je velika potreba za ulaganjima u sve sektore (vazduh, voda, otpad), sa posebnim akcentom na ulaganje u infrastrukturu i modernu tehnologiju (Todić, 2011). Pozitivni efekti sinergije između trgovine i zaštite životne sredine se ogledaju u eliminisanju štetnih uticaja na životnu sredinu i promovisanje ekoloških roba i usluga. Zapravo, u savremenom društvu raste broj zahteva potrošača za kupovinom eko-proizvoda. U oblasti zaštite životne sredine neophodna je primena eko-oznaka, jer su ekološke performanse firme kredibilitetni atribut koji je od velikog značaja za potrošače. Eko-oznake se koriste sa ciljem podizanja svesti potrošača o ekološkim efektima proizvoda, informisanja potrošača o ekološkim karakteristikama proizvoda i promovisanja usvajanja ekoloških proizvodnih metoda i tehnologija (Youssef, & Lahmandi-Ayed, 2008). Neophodno je jačanje svesti potrošača i promovisanje ekološke prakse u međunarodnoj trgovini.

Međunarodni ekološki menadžment obuhvata hiljade multilateralnih i bilateralnih sporazuma i konvencija o zaštiti životne sredine. Trgovinski režimi i međunarodni ekološki režimi su strukturalno nespojivi. Trgovinski se bave ekonomskim odnosima pojedinaca i društvenih subjekata, dok se ekološki bave prirodnim fenomenima. Trgovina je konceptualno jedinstvena, iako obuhvata brojne režime koji potiču od jednog koncepta koji se odnosi na to da trgovina poboljšava ekonomsko blagostanje kako izvoznika, tako i uvoznika. Ekološka politika je raznolika i pokušava da obezbedi integraciju na globalnom nivou, što u praksi nije lako sprovesti. Trgovinska politika je međunarodna po definiciji, jer se odnosi na robe i usluge kojima se trguje među zemljama, što omogućava i korišćenje tih dobara i usluga u okviru zemlje. Politika zaštite životne sredine ima međunarodnu dimenziju, jer u velikom broju oblasti (na primer, zaštita svetske kulturne i prirodne baštine, intervencije na otvorenom moru usled zagađenja naftom, sprečavanje zagađivanja voda, zaštita ozonskog omotača itd.) zemlje nisu sposobne da samostalno rešavaju ekološke probleme. Može se reći da trgovinska i ekološka politika trenutno imaju najveću snagu promene u međunarodnom ekonomskom sistemu. Postoji mogućnost nastanka konflikata između trgovine i zaštite životne sredine, ali sa pametnim upravljanjem ovi konflikti mogu rezultirati uspešnim rešenjima. Većina ekonomista smatra da unapređenje trgovine u suštini promoviše veću ekološku efikasnost.

Međunarodni trgovinski sporazumi sadrže odredbe za očuvanje resursa i životne sredine (Stanković, & Obradović, 2012).

Odnos između međunarodne trgovine i zaštite životne sredine je kompleksan, s obzirom da može rezultirati kako konfliktima tako i međusobnom podrškom. Posebno je značajna povezanost pravnog sistema u okviru Svetske trgovinske organizacije (STO) i sistema međunarodnih sporazuma i konvencija u oblasti zaštite životne sredine. STO je nadnacionalna institucija u oblasti međunarodne trgovine koja ustanovljava opšta trgovinska pravila usmerena ka smanjenju trgovinskih barijera i obezbeđuje njihovu primenu. Sa druge strane, osnovni instrument regulisanja oblasti zaštite životne sredine jesu međunarodni sporazumi i konvencije. S obzirom da pitanja zaštite životne sredine prevazilaze nacionalne granice i postaju međunarodni problemi, njima se treba baviti na globalnom nivou. Centralni deo međunarodnog ekološkog prava upravo predstavljaju međunarodne konvencije i sporazumi. Međunarodni sporazumi i konvencije u velikoj meri utiču na ekonomske aktivnosti, dok mnoga pravila međunarodne trgovine imaju ekološke posledice. S tim u vezi, STO širi svoje polje delovanja sve više i ka ekološkim pitanjima. Važno je pomenuti da se još u Ugovoru o osnivanju STO promovira cilj održivog razvoja i ukazuje na značaj zaštite životne sredine. Međutim, u pravu STO ne postoji posebno definisan skup pravila koji se isključivo odnose na ekološke aspekte međunarodne trgovine. U okviru svih važnijih pravnih dokumenata STO, postoje zelene klauzule. Ove klauzule u najvećem broju slučajeva imaju odbrambenu svrhu zaštite od trgovine, kada se ona doživljava kao izvor šteta po životnu sredinu. S tim u vezi one imaju racionalno opravdanje u određenim slučajevima, te se očekuje širenje njihove upotrebe. Najuspešniji sporazum u ovom pogledu jeste Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, koji je usvojen 1987. godine. Trgovina genetski modifikovanom hranom može u velikoj meri negativno uticati na životnu sredinu. Sve zemlje članice Svetske trgovinske organizacije treba da poštuju princip slobodne trgovine, što podrazumeva nemogućnost zabrane uvoza bilo kog proizvoda, uključujući i genetski modifikovanu hranu. S tim u vezi, kao jedan od nedostataka STO se navodi zahtev za buduće zemlje članice da prihvate slobodnu trgovinu GMO, čime bi svaka od tih zemalja dovela u pitanje svoju zdravu životnu sredinu. Trgovinske mere imaju važnu funkciju u okviru multilateralnih sporazuma o životnoj sredini. Međutim, s obzirom da ograničavaju slobodan protok robe i usluga između zemalja, ove mere mogu biti u konfliktu sa pravilima sadržanim u trgovinskim sporazumima STO. Konflikti su posebno važni kada je zemlja članica STO ali nije istovremeno i potpisnica ekoloških sporazuma. Postoji oko dvadeset ekoloških sporazuma koji sadrže trgovinske mere, ali se u većini slučajeva pokazalo da ove mere nisu posebno problematične za STO. Ipak, neophodno je izvršiti promene u pravu STO i to uvrštavanjem međunarodnih

ekoloških sporazuma u set izuzeća uz korišćenje odgovarajućih prelaznih rešenja. Na ovaj način je moguće uspostaviti stabilan sistem kooperacije između ove dve oblasti (Divljak, 2012). Trgovinski sistem Svetske trgovinske organizacije je zasnovan na ideji da predvidivi i jasno definisani međunarodni standardi predstavljaju preferiranu platformu za povećanje i olakšanje prekograničnih i međunarodnih trgovinskih tokova (Osborne, 2004). STO dozvoljava nacionalnim državama da formulišu i primenjuju instrumente ekološke politike koje smatraju potrebnim, pod uslovom da ne postanu teret za trgovinu (Stanković, 2012).

5. ZAKLJUČAK

Zabrinutost za životnu sredinu je kulminirala sedamdesetih godina 20. veka usled sve većeg problema zagađenja i nepreduzimanja odgovarajućih mera za rešavanje ekoloških problema. Savremena nauka i praksa su decenijama unazad imale u svom fokusu međuzavisnost životne sredine i ekonomije. Ekološki izazovi se javljaju usled potrošačke orijentacije ljudi i prekomernog korišćenja raspoloživih prirodnih resursa. Radi prevazilaženja ovih izazova neophodno je sprovesti radikalne društvene promene, koje podrazumevaju promenu modela privrednog razvoja ka uspostavljanju održive ekonomije. Prepoznavanje životne sredine kao faktora od presudnog značaja za dalji razvoj društva i ekonomije je doprinelo jačanju svesti o zaštiti životne sredine. Stoga se javlja potreba za uspostavljanjem preventivnih programa i primenu instrumenata za zaštitu životne sredine. Intenzivna međunarodna saradnja je doprinela formulisanju niza konvencija i sporazuma u ekološkoj oblasti. U periodu između Stokholmske konferencije o čovekovoј životnoj sredini iz 1972. godine i Konferencije UN o životnoj sredini i razvoju iz 1992. godine, došlo se do očiglednog uverenja o negativnim uticajima na životnu sredinu od strane ljudskih aktivnosti. Takva osetna degradacija životne sredine je uticala na to da potrošači svoje odluke o kupovini usmere prema kompanijama koje su ekološki odgovorne. U tom smislu, sve veći broj kompanija će težiti efikasnom i ekološki održivom poslovanju. Na osnovu tabelarnog pregleda i detaljnog uvida u najvažnije konvencije i sporazume u ekološkoj oblasti, zaključujemo da već postoji veliki broj međunarodnih instrumenata, ali je neophodno insistirati na njihovoj efikasnijoj i intenzivnijoj implementaciji.

Ekološka i trgovinska politika trenutno imaju najveću snagu promene u međunarodnom ekonomskom sistemu. Svetska trgovinska ekspanzija je pokrenula pitanje odnosa između trgovine i životne sredine, pri čemu unapređenje trgovine u suštini promovise veću ekološku efikasnost. Tri pitanja su u fokusu analize odnosa trgovine i životne sredine: ekološki uticaj na trgovinu i trgovinsku politiku, potencijalni efekti ekoloških mera na trgovinske tokove i korišćenje trgovinskih mera za postizanja ciljeva ekološke politike EU.

Neki od ekoloških sporazuma i konvencija u velikoj meri utiču na ekonomske aktivnosti, dok mnoga pravila međunarodne trgovine imaju ekološke konsekvence. Iz tog razloga, Svetska trgovinska organizacija sve više širi svoje polje delovanja i ka ekološkim pitanjima. Zapravo, u okviru svih važnijih pravnih dokumenata STO, postoje zelene klauzule čija je osnovna svrha zaštita od trgovine koja se doživljava kao izvor štete za životnu sredinu. Savremene tendencije ka ekološkoj ekonomiji podrazumevaju pozitivan odnos između međunarodne trgovine, ekonomskog rasta i ekološke politike.

REFERENCE

- Carraro, C., & Siniscalco, D. (1998). International Institutions and Environmental Policy International environmental agreements: Incentives and political economy. *European Economic Review*, 42 (3–5), 561–572.
- Divljak, D. (2012). Svetska trgovinska organizacija i višestranu međunarodni sporazumi o zaštiti životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad*, 46 (3), 175–190. doi:10.5937/zrpfns46-3067.
- Encyclopedia of Occupational Health and Safety, International Environmental Conventions. (2014). Preuzeto sa <http://www.ilo.org/oshenc/part-vii/environmental-policy/item/744-international-environmental-conventions>, 4 avgust 2014.
- European Commission. Environment, International Issues. Preuzeto sa http://ec.europa.eu/environment/international_issues/agreements_en.htm, 4 avgust 2014.
- Hafner, P. (2009). Ecological paradigm and economic reality. *Facta universitatis Series: Economics and Organization*, 6 (2), 115–122.
- Komnenić, D. (2012). Arhuska konvencija – novi pristup zaštiti životne sredine. *Pravni zapisi*, 3 (1), 153–176.
- Matisoff, D. (2010). Are international environmental agreements enforceable? implications for institutional design. *International Environmental Agreements*, 10, 165–186.
- Mee, L. (2005). The Role of UNEP and UNDP in Multilateral Environmental Agreements. *International Environmental Agreements*, 5, 227–263.
- Mitchell, R. (2003). International environmental agreements: A survey of their features, formation, and effects. *Annual Review of the Environment and Resources*, 28, 429–461.
- Muradian, R., & Martinez-Alieri, J. (2001). Trade and the environment: from a ‘Southern’ perspective. *Ecological Economics*, 36, 281–297.

- Osborne, K. (2004). The impact of environmental policies on dairy trade. *Australian Journal of Dairy Technology*, 59 (2), 174–177.
- Stanković, M. (2012). Eko-označavanje: prepreka ili podsticaj međunarodnoj trgovini. *Škola biznisa*, 4, 34–41. doi:10.5937/skolbiz1204034s.
- Stanković, M., & Obradović, J. (2012). Značaj zaštite životne sredine sa aspekta trgovinskog menadžmenta u EU i ulaganje u eko-tehnologiju. U: Zbornik radova, *International Conference on Energy Efficiency and Environmental Sustainability* (EEES 2012). Subotica: Faculty of Economics, 113–118.
- Stanković, M., & Glušac, D. (2012). Ekološki menadžment i mala i srednja preduzeća: iskustva EU. U: Zbornik radova, *International Conference on Energy Efficiency and Environmental Sustainability* (EEES 2012). Subotica, 18–23.
- Todić, D. (2011). *Životna sredina*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji.
- Youssef, A. B., & Lahmandi-Ayed, R. (2008). Eco-labelling, Competition and Environment: Endogenization of Labelling Criteria. *Environmental and Resource Economics*, 41 (2), 133–154. doi:10.1007/s10640-007-9184-6.

Primljeno: 31.08.2014.

Odobreno: 14.09.2014.